

по конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“, обявен от Института за исторически изследвания при БАН, по професионално направление 2.2. „История и археология“, научна специалност – шифър: 05.03.06 „Средновековна история на България“, обявен в Държавен вестник, брой 68 от 22. 08. 2017, за нуждите на секция „Средновековна история на България“ при ИИИ.

Рецензент: проф. д-р на историческите науки Анка Данчева-Василева

В настоящия конкурс към Института по исторически изследвания при БАН участва като единствен кандидат д-р по история Сашка Тодорова Георгиева, научен сътрудник първа степен към секция „Средновековна история на България“ от 1993 г. Научното жури, назначено по провеждане на конкурса, е установило напълно изрядни документи и спазване на всички правила за откриване на процедура.

Научната кариера на д-р Сашка Георгиева започва от 1989 г. с отлично защитена докторска дисертация към същото научно звено. Професионалните ѝ интереси и творческа реализация са в следните направления: средновековна история, история на пола, политическа история, дипломатия, християнска религия, просопография, книжнина. Възходящото научно развитие на д-р Сашка Георгиева може да се проследи в значителния брой публикации, от които са подбраните 33 статии за периода след защита на докторската дисертация. В тях се открояват няколко теми, независимо че почти във всички проучвания доминира голямата тема за брачната дипломатия на средновековна България. Относно династичните брачни съюзи, осъществени от българска страна, се открояват следните публикации: *Byzantine Princesses in Bulgaria* (1994); *Българо-византийската брачна дипломатия по време на Първата българска държава* (2011); *Bulgaria-Byzantine Marital Diplomacy from 1185 to 1280* (2012); *Marital Unions as a Tool Diplomacy between Bulgaria and Byzantium from 1280 to 1396* (2014/2015); *Bulgarian-Latin Marriages during the First Half of the Thirteenth Century* (2014); *Bulgarian-Hungarian Marital Diplomacy during the First Half of the Thirteenth Century* (2015); *Българо-босненски династични бракове през XIV в.* (2016); *Първият междудинастичен брак, свързал Асеновци и Неманичи* (2016) и др.

Просопографските въпроси присъстват във всички публикации относно брачните съюзи, но има и такива, които конкретно са посветени на личности от българския владетелски двор или българската средновековна аристокрация, на представители от византийските владетелски фамилии или от династиите или благородническите фамилии на съседните на България държави. Такива са: *Дъщерята на Ростислав Михайлович и събитията в България от средата на 13 в.* (1189); *Царица Теодора и началото на края* (1996); *Anna Called Anisia – Facts and Interpretations* (2011); *Петър Делян – самозванец, принц или царски син* (2014); *Брачният живот на Гаврил Радомир – любов или политика* (2012); *Българската царица Анна (1221-1237). Един различен поглед към две десетилетия от средновековната ни история* (2017); *Още веднъж за влашката принцеса – снаха на цар Иван Александър* (2016) и др.

Друга тема, разработена от д-р Сашка Георгиева, включва въпроси, отнасящи се до нравствено-етичните норми, в които се вписват брачните съюзи във византийското, средновековното българско и западноевропейското общество, както и до законите, които ги регламентират и до традициите, с които те се съобразяват. Винаги браковете се разглеждат въз основа на християнските духовни ценности и практики. Такива са следните статии: Многобрачието в средновековното българско царство (1990); За ролята на сексуалните отношения в брака – паралели между средновековния Изток и Запад (2005); Раннохристиянската представа за любовта и брака (2011); Средновековните християнски мислители за качествата на брачния партньор като гаранция за съвършен брак (2006).

Въпроси от историческата география на средновековна България са разгледани в: Черно море като географски фактор в историята на Първото българско царство (1999); Морското господство като атрибут на средиземноморските империи и имперските претенции на Второто българско царство (2005).

Браковете на владетели и благородници от средновековния български елит с представители на властващи или други благороднически фамилии от Византия или средновековни държави и княжества, съседни на България, са династически съюзи, обвързващи двете страни най-вече поради политически съображения. Тези основни и определящи причини са възможно най-обхватно изяснени в изследванията на д-р С. Георгиева. Детайлното разработване на темата в отделни публикации отвежда настоящия кандидат до обобщаването на постигнатите резултати в монографичния труд „Брачната дипломация на средновековните български владетели“. Това е най-правилният подход към задълбоченото и изчерпателно разработване на всяка голяма тема, при който въз основа на вече детайлно проучените конкретни въпроси се прави нейното цялостно изграждане и осмисляне в монография. Заглавието е много сполучливо подбрано и предполага коментирането на всички възможни брачни съюзи през българското Средновековие като най-съществена част от средновековната българска дипломация. В труда е включен и нов изследователски материал извън вече публикуваните статии и са въведени по няколко хипотези към разглеждането на всеки един конкретен брачен съюз. Монографията има следната структура: Увод; Първа глава: Направления на българската брачна дипломация през Ранното Средновековие; Втора глава: Направления на българската брачна дипломация през Късното Средновековие; Трета глава: Статистически анализ на брачната дипломация на средновековните български владетели; Заключение и четири приложения; Библиография: Извори и Литература. Обемът възлиза на 438 страници.

Увод (3-8 с.). Осветлени са принципите на брачната дипломация като метод в дипломатията изобщо и най-вече неговото основаване на теологично-патримониалното схващане за властта на монарха през средновековната епоха, когато междудържавните отношения се препокриват с междуличностните. Разгледан е въпросът за значението на християнската религия, която допълнително придава дълбок морален смисъл на брачната дипломатическа практика. Мотивирана е значимостта на темата, която досега е проучвана в множество изследвания, но се нуждае от още по-изчерпателно и многостранно изследване на всички възможни въпроси, които тя поставя. С

монографичния труд се цели да се включат всички осъществени и планирани бракове през целия период на средновековна България с цел решаване на външнополитически проблеми като се започне с предисторията, т.е. причините за пристъпване към династически брак, и се продължи с протичане на преговорите, реализиране или не на проектите за тези съюзи и последиците от конкретните бракове. Проследяването на брачната дипломация е осъществено въз основа на географския принцип.

Първа глава. „Направления на българската брачна дипломация през Ранното Средновековие“ (8-59 с.). Обхванати са браковете на български владетели и членове от техните семейства с: Византия; Сърбия; Дукля; Унгария и „Печенегия“. Наред с подробното разглеждане на всички брачни съюзи или проекти за брак по време на Първото българско царство, д-р С. Георгиева прави и важни изводи, някои от които са следните: 1. Византия. Обосновано е защитена тезата, че брак между българския кан Тервел и дъщерята на император Юстиниан II не бил осъществен. Подчергана е определящата идея в брачната дипломация на цар Симеон, който не преследвал доближаване до византийската императорска институция, а промяна на установения ред – да бъде признат за „василеопатор“. Убедително е представена византийската брачна дипломация в непрекъснат процес на приспособяване към актуалните нужди на имперската външна политика, което означавало компромис с установените правила, доколкото те са съществували, според трактата на император Константин Багренородни относно сродяването с варварски народи. Аргументирано са отбелязани причините относно проектираните, но неосъществени бракове през периода на Първото българско царство. Два брака – този на цар Самуил с Агата, дъщерята на дука на Драч Йоан Хрисилий, и бракът на Самуиловата дъщеря Мирослава с Ашот, син на солунския дук Григорий Таронит, се преценяват като брачни съюзи, сключени не по политически съображения; 2. Сърбия. Изказано е мнение, че към тази съседна държава брачна дипломация не е приложена, тъй като със силата на оръжието е постигнато владение над сърбите. Чеслав, син на Клонимир Строимирович и българска принцеса, бил изпратен там не с цел сродяване, а покоряване на сърбите. 3. Дукля. Бракът на Косара и Иван Владимир, е свързана със значимостта на важния далматински град Драч, над който цар Самуил установил политически контрол с военна сила. Брачният съюз бил средство да се предаде на тази зависимост форма на роднинска връзка. 4. „Печенегия“. Д-р С. Георгиева достига до извода за многобройни бракове между българи и печенези по времето на цар Симеон. Така била привлечена значителна част от етноса на печенезите, с което българската външна политика изпреварила за момента византийската дипломация.

Втора глава. „Направления на българската брачна дипломация през Късното Средновековие“: Византия; Сърбия; Латинската константинополска империя; Унгария; Влахия; Босна; Златната орда; Османската империя (60-338 с.). И в тази част също се откриват много интересни изводи и обобщения – оригинални автори виждания, които заслужават внимание. Във връзка с брачната дипломация по отношение на Византия се отбелязва, че в първите години след възстановяването на българската държава от братята Асеневци, разбираемо тяхната външна политика не предвиждала династични брачни съюзи. Генералната им цел била да отвоюват максимално обширни

територии, населени с български етнос, от териториите на Византия и не включвала мирни договори и сродявания с Византия за периода 1186-1204 г. Противоположната политиката би парирала настъпателните действия към възстановяване и обединение на големите географски области – Мизия, Тракия и Македония в държавата на първите Асеновци. В противовес на тази политика Византия търсела контакти чрез брачни съюзи с отцепили се български благородници като Иванко и Добромир Хрис с цел да обезсили северната си съседка. След подробна и задълбочена интерпретация на брачните договори между владетелските дворове на България и Византия до 80-те години на XIII в., както и на браковете на български аристократи и близки до императорските фамилии благородници за същото време, д-р С. Георгиева прави равносметка за периода 1186-1280 г. Тя отчита особено висока активност в брачната дипломация на императорите Алексий III Ангел и най-вече на Михаил VIII Палеолог. Това дипломатическо средство се използвало от Византия по-често, но се преследвали по-краткотрайни цели. След 1204 г., през периода на Империята в изгнание, се отчита активната брачна дипломация на цар Иван II Асен спрямо Никея, съчетана с тази към Латинската империя. Българските владетели прибягвали по-рядко към брачната дипломация, но преследвали по-дълготрайни цели.

Следващото дипломатическо направление в брачните връзки на България през XIII в. е това със сръбската държава. Прави се уточнението, че сигурни сведения за първи брачен съюз има към средата на 30-те години на този век, т. е. за брака на владетеля Стефан Владислав (1234-1243) с дъщеря на цар Иван II Асен. Така се коригира досегашното становище, че брачен съюз със сръбското кралство въз основа на брачна дипломация е осъществен в края на XII в. Сръбският владетелски двор през XIII в. и XIV в. проявява голяма активност, в резултат на която се сключват поредица от брачни политически съюзи особено по време на Стефан Урош II Милутин (1282-1321). Подробно са осветлени бракът на Стефан Урош IV Душан (1331-1355) и българската принцеса Елена, сестра на цар Иван Александър, и двете хипотези за сродяването на княз Лазар с цар Иван Шишман като последен ход на българо-сръбска брачна дипломация през епохата..

Брачната дипломация между България и Латинската константинополска империя, мотивирана изцяло от политическите цели и изгоди за двете страни, е подробно коментирана от автора. Важните становища на д-р С. Георгиева се свеждат до мнението ѝ за брак между дъщеря на цар Борил и император Анри д'Ено през 1213 г. и за сериозно съмнение относно бракове на три племенници на император Анри съответно с цар Борил, император Теодор Ласкарис и с унгарския крал. Уместен въпрос във връзка с браковете, осъществени по времето на латинския император Анри д'Ено, е този за конфесионалните различия между православие и католицизъм. За тяхното преодоляване д-р С. Георгиева допуска интересни предположения. Обстойно се коментират пропуснатите възможности за евентуално планиран, но неосъществен династически брак през 1228 г.

Българо-унгарската брачна дипломация по време на Второто българско царство е коментирана с подробности около двата брачни съюза, сключени при цар Борил и цар Иван II Асен и следващите два брака, осъществени с унгарската принцеса Мария

(Анна), дъщеря на княз Ростислав Михайлович, последователно с цар Михаил II Асен (1246-1256) и цар Коломан II (1256). Според проявената инициатива за брачните съюзи между представители на българския и унгарския двор, степента на значимост на унгарските принцеси, както и на ползите от тези съюзи, д-р С. Георгиева извлича преценки за различната политическа стабилност на управляващите владетели в българската държава.

Брачната дипломация във външната политика на българските владетели съответно с Влахия, Босна, Златната орда и Османската империя, също както и с вече коментирания по-горе традиционни съседи на България, са разгледани с изчерпателни подробности и коментари. Те се осъществяват предимно в края на XIII в. и през XIV в., когато посочените държавни обединения излизат на политическата сцена и политическата конюнктура на Балканския полуостров диктувала на българските владетели да се съобразяват с тях и ги използват като съюзници чрез династични бракове за закрепване на твърде несигурните си позиции на Полуострова през този период. Обръща се също внимание на конфесионалните различия между православие и ислям и отражението им в дипломатичните бракове.

Трета глава. „Статистически анализ на брачната дипломация на средновековните български владетели“ (338-356 с.). Представен е модерен метод за обобщаване на данните за повече от петдесет брачни съюза в историята на средновековна България въз основа на коментар на десетте типа династични бракове, предложени от д-р С. Георгиева. Направена е типологизация на браковете и брачните споразумения с оглед на партньорите и също съобразно политическите цели на сродяванията. Това е много ценен акцент в монографичния труд, в който в сбита форма и с кратки, но точни характеристики са обобщени всички авторови наблюдения върху тази огромна по обем и още по-обширна като предложени коментари тема. Безспорно това е един от приносите в настоящия труд.

Заклучение (357-366 с.). То обхваща в синтезирано изложение всички най-важни изводи от коментара на автора върху причините, предисторията, същността, ролята, процеса на осъществяване, последиците и значението на брачните съюзи като израз на външнополитическите интереси на българските владетели във винаги сложните междудържавни отношения на Балканския полуостров през цялата средновековна епоха.

Библиография. (407-438 с.) Обемът на използваните извори и научни трудове е впечатляващ – над 160 публикации на извори и над 300 изследвания. Всички те са максимално изчерпателно използвани. Задачата на д-р С. Георгиева е до голяма степен сложна и трудна поради огромния брой публикации по темата за брачната дипломация през този голям и важен период от националната ни история. Българската историческа наука разполага също и с ценния и обобщаващ труд на проф. Петър Ангелов върху дипломатията през българското Средновековие. Независимо от това, д-р С. Георгиева се е справила отлично с целите, които си е поставила.

Монографичният труд на д-р Сашка Георгиева предлага решения, в някои случаи различаващи се от установените и традиционни тълкувания. Липсата в повечето случаи на достатъчно точни и убедителни сведения предполага изграждане на

хипотези. Предложенията на автора за тълкуване на резултатите от брачната дипломация на българските владетели дават възможност на читателя да обхване всички страни на дадена политическа ситуация и да предпочете някое от предложените решения. Бих отбелязала, че в някои редки случаи хипотезите натоварват вниманието и понякога се затруднява проследяването на сложните връзки по сватовство и родство на множеството личности в балканската средновековна история.

Бих искала да обърна внимание върху Хрониката на Робер дьо Клари, която се счита за една от трите най-достоверни за българо-латинските отношения, макар и написана след завръщането на автора ѝ във Франция. В нея се отбелязва, че съпругата на Анри е доведена дъщеря на цар Борил („belle file“). Поради това не би трябвало да се проявява съмнение относно сведението, че Анри се оженва за дъщеря на Калоян, в хрониката на Филип Мускес, написана през 1240-1250, и същото в Анонимната хроника, написана след 1291 г., включена в корпуса от хроники, изготвен по нареждане на графа на Фландрия и Ено, Бодуен д'Авен (1213-1289). Положително и Филип Мускес, и анонимният автор, които със сигурност не са свидетели на описаните събития от българо-латинските отношения, са приели сведението именно от Хрониката на Клари и са посочили, че става въпрос за дъщерята на цар Калоян. За изясняване на брачната дипломация на България по отношение на Латинската империя точността на този превод не е от значение, но се отразява върху съдържанието на просопографската анкета на цар Калоян и цар Борил. В Хрониката на Анри дьо Валансиен липсва сведение за три племенници на император Анри и техните бракове. Поради това препоръката ми е да отпадне т. нар. „фрагмент“, отбелязан като откъс „С“ (с. 216) при сравненията на част от текстовете на Филип Мускес и Анонимната хроника в корпуса на името на Бодуен д'Авен. Както правилно е забелязала д-р С. Георгиева, откъсите „В“ и „С“ са напълно идентични. Това е така, тъй като става въпрос за един и същ текст от Анонимната хроника.

Заклучение:

Монографичният труд на д-р Сашка Георгиева „Брачната дипломация на средновековните български владетели“ за пръв път представя изчерпателно, като преобладаваща част от външната политика на България, всички дипломатически брачни съюзи, проектирани и реализирани, както и тези, които не са били осъществени. Изследвани в детайли за цялото Средновековие са българо-византийските, българо-сръбските, българо-унгарските, българо-латинските, българо-татарските, българо-влашките, българо-босненските, българо-печенежките брачни съюзи и съюзите със „Златната орда“, както и единственият брак с представител на османското емирство. Аргументирано е отсъствието на българо-руски династически бракове. Открито е стойността на браковете и реалното значение на този дипломатически инструмент в уреждането на междудържавните отношения. Редица въпроси от темата са разгледани по нетрадиционен начин с прилагане на нов подход към вече дискутирани проблеми. Направени са хронологически уточнения относно редица политически събития и са представени подробни просопографски характеристики на много исторически личности от българските и балканските владетелски фамилии и аристократичния елит. Разяснени са причинно-следствените връзки между политическите събития и брачната

дипломация на българските владетели. Някои от конкретните приноси са следните: защитена е достоверността на сведението на Йоан Скилица за брака на Мирослава, дъщерята на Самуил, и Ашот; уточнена е хронологията на Самуиловия поход в северозападните земи в края на X в.; направен е нов анализ на взаимоотношенията между Петър Делян и Алусиян; уточнена е рождената дата на Тамара, една от дъщерите на цар Иван II Асен; изчерпателно е проучен животът на царица Анна (1221-1237); подробно е изследвано прекъсването на българо-византийския съюз от 1283-1284 г.; направен е подробен анализ на браковете, сключени по времето на крал Милутин; аргументирано е защитена хипотезата за датирането на българо-влашкия съюз през 1320/21 г., скрепен с династически брак между Иван Александър и Теодора Бесараб; направен е опит за възстановяване на престома на Теодор Светослав в плен при татарския вожд Ногай. Могат да се добавят още много конкретни уточнения с приносен характер в разработената от д-р С. Георгиева голяма тема за брачната дипломация.

Професионалната характеристика на д-р Сашка Георгиева се допълва с информацията за нейното активно участие с доклади в множество международни и национални научни конференции. През периода 2003/2009 г. д-р С. Георгиева е участвала с лекции по някои теми от нейния научен профил „Жената в средновековна България и Югоизточна Европа“ като преподавател в различни магистърски програми в Софийския университет „Св. Климент Охридски“; Нов български университет, София; Централен Европейски университет, Будапеща.

Доктор Сашка Тодорова Георгиева е медиевист с висока професионална подготовка. Познава отлично изворовата база на средновековната българска история и богатия масив от изследователска книжнина, с които борави вечно и прилага новаторски подход в диренията си. Доказала е творческите си умения на историк да анализира и обобщава в аргументирани изводи резултатите от своите проучвания. Автор е на редица публикации с приноси по проблемите на жената в българското Средновековие, във Византия и средновековните балкански държави. Заниманията ѝ в сферата на брачната дипломация я представят и като специалист в областта на политическата история на средновековна България и нейните съседи. Сашка Георгиева е неоспоримо най-добрият историк в съвременната българска медиевистика по проблемите на жената в средновековна България и брачната дипломация. Кандидатурата ѝ в настоящия конкурс е напълно подходяща и, убедена в безспорните ѝ качества на компетентен и зрял историк с възможности на задълбочен изследовател, приканвам членовете на настоящото Научно жури да присъдят академичната длъжност „доцент“ на Сашка Тодорова Георгиева, за което лично ще гласувам с пълна увереност.

18.11.2017

Проф. д.и.н. А. Данчева-Василева